

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітній ступінь бакалавр
на тему:

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ
НЕПОВНИХ СІМЕЙ**

Виконала: студентка IV курсу, р/41 групи
Спеціальності 231 Соціальна робота
Сіденко Надія Геннадіївна

Керівник:
канд. пед. наук, доцент Матрос О.О.

Рецензент:
канд. пед. наук, доцент Підвальна Ю.В.

Умань – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОСОБЛИВОСТЕЙ		
1. СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ НЕПОВНИХ СІМЕЙ		6
1.1. Діти з неповних сімей як об’єкти соціальної роботи.....		6
1.2. Основні проблеми дітей з неповних сімей		12
1.3. Виховний потенціал неповної сім’ї		17
1.4. Нормативно-правове забезпечення неповних сімей.....		20
РОЗДІЛ РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ		
2. СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З НЕПОВНОЮ СІМ’ЄЮ		26
2.1. Дослідження ефективності реалізації соціальної програми допомоги неповній сім’ї в Комунальній установі «Центр надання соціальних послуг» Олександрівської селищної ради Миколаївської області		26
2.2. Методи, форми та шляхи вдосконалення соціальної роботи з неповною сім’єю.....		33
ВИСНОВКИ		52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		54
ДОДАТКИ		58

ВСТУП

Актуальність теми. На шляху розбудови України як соціальної, демократичної, європейської держави одним із її пріоритетних завдань має стати сприяння розвитку сім'ї як основної ланки суспільства і провідного інституту формування особистості, найкращого середовища для зростання дитини та забезпечення гідної старості.

Сім'я – найменша складова демократії у суспільстві. Всі людські проблеми починаються і закінчуються у сім'ї. Саме в сім'ї формуються життєві та людські цінності, ставлення до себе й інших, формується успішність або неблагополуччя у дорослому житті. Отже сім'я – це підґрунття будь-якої особистості.

В умовах трансформації українського суспільства проблема неповної сім'ї та її роль у формуванні соціальної компетентності особистості стає все більш актуальною. Частіше спостерігаються кризові явища у сімейно-шлюбних стосунках, зокрема зростає кількість неповних сімей.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства, яке зараз перебуває у соціально-економічній та політичній кризі, загострилися проблеми різного типу сімей, а саме неповних сімей. Неповні сім'ї – це вже реальність сьогодення, їх чисельність не знижується, а має тенденцію до зростання.

Згідно зі статистичними даними, майже 3 мільйони українських дітей виховуються в неповних сім'ях. Це фактично половина дитячого населення країни. Стрімко зростає кількість розлучень та знижується кількість шлюбів.

Стан дослідження проблеми. Велика увага до проблем неповної сім'ї, наслідків розлучення, виховання дітей з неповних сімей спостерігається ще з початку 70-х років минулого століття. Питання виховання дітей з неповних сімей розкриті у працях – А. Макаренка, В. Сухомлинського, К Ушинського, О. Богданової та ін.. У працях В. Костіва показано негативний вплив неповної сім'ї на моральне виховання дітей. Атмосферу неповної сім'ї, її виховну неповноцінність розкриває Т. Титаренко.

Значний внесок у вивчення неповних сімей зробили дослідження А. Дмитренка, Т. Рєпної та ін.. Проблематику неповних сімей також досліджують такі науковці, як М. Докторович, О. Максимович, А. Гоголева та ін.

Необхідність наукової розробки обраної проблеми, її глибокого й послідовного розв'язання на рівні соціальної теорії та практики зумовили вибір теми випускної кваліфікаційної роботи: **«Особливості соціальної роботи з неповними сім'ями».**

Об'єкт дослідження – діти з неповних сімей.

Предмет дослідження – напрями, форми та методи соціальної роботи з неповними сім'ями.

Метою роботи є вивчення теоретичних аспектів особливостей соціальної роботи з дітьми із неповних сімей та виявлення ефективних форм і методів роботи соціального працівника з такими сім'ями у сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети необхідно реалізувати наступні **завдання:**

1. Вивчити особливостей дітей з неповних сімей як об'єктів соціальної роботи та здійснити аналіз причин виникнення таких категорій дітей.
2. Проаналізувати соціальні проблеми неповних сімей.
3. Дати характеристику форм і методів роботи соціального працівника з неповними сім'ями.
4. Провести дослідно-експериментальну роботу з вивчення ефективності реалізації соціальної програми допомоги дітям з неповних сімей.

Експериментальна база дослідження. Експериментальною базою для проведення дослідження було обрано Комунальну установу «Центр надання соціальних послуг» Олександрівської селищної ради Миколаївської області.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути корисними соціальним працівникам служб сім'ї, дітей та молоді при роботі з неповними сім'ями.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження висвітлювалися у виступах на конференціях і семінарах різного рівня, а саме: *всукраїнських* – «Актуальні питання підготовки фахівців в соціальній сфері» (22 квітня 2023, м. Умань); «Проблеми та перспективи соціальної роботи та психології в умовах війни» (2 березня 2023, м. Умань); *науково-методичних та науково-практичних семінарах* – «Перспективи ефективної роботи соціальних працівників з молоддю» (22 лютого 2023, м. Умань).

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота, складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, 3 додатки на 4 сторінках. Загальний обсяг роботи – 62 сторінки. Основний текст – 54 сторінки.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ НЕПОВНИХ СІМЕЙ

1.1. Діти з неповних сімей як об'єкти соціальної роботи

В умовах трансформації українського суспільства проблема неповної сім'ї та її роль у формуванні соціальної компетентності особистості стає дедалі більш актуальною. Все частіше спостерігаються кризові явища у сімейно-шлюбних відносинах, зокрема, неухильно зростає кількість неповних сімей. За даними Державної доповіді про становище сімей в Україні, серед господарств з дітьми майже четверту частину становлять неповні сім'ї.

Проблема неповної сім'ї не нова, увага до неї спостерігалась на поч. 70-х рр. ХХ ст. з боку таких дослідників як Б. Псавко, П. Старожицький, М. Соловійов, Б. Урланіс, А. Харчев, Л. Чуйко, М. Юрович т ін., які розглядали в основному проблему розлучених сімей; на неї звертали увагу також класики педагогіки: А. Макаренко, В. Сухомлинський. Краще неповна сім'я, зазначав А. Макаренко, ніж відверто неблагополучна. Увагу педагогів В. Сухомлинський звертав на вразливість дитини з неповної сім'ї та потреби цієї дитини щодо додаткової турботи та уваги. Зауважимо, що проблема неповних сімей – це проблема ХХ ст., яка характерна не лише для радянського та пострадянського простору, а й для багатьох країн світу.

До цього часу розлучення було явищем рідкісним, нетиповим та нестандартним. Народження дитини поза шлюбом взагалі різко засуджувалось соціумом, а то і взагалі громада осуджувала таких дівчат і жінок. Існував лише один різновид неповної сім'ї – напівсирітська, тут уже відбулась подія, яка не залежить від волі людини і яку виправити неможливо.

Проблеми неповної сім'ї актуальні не лише для України, а й для розвинутих країн Західного світу.

У Західних країнах, на противагу від нашої країни, розвинута культура «благополучного розлучення», сенс якої в тому, що розлученні батьки продовжують зберігати стосунки між собою та дітьми.

Йдеться про так звану «бінуклеарну родину», коли розлученні батьки утворюють свої домашні господарства, але продовжують перебувати у спілці з метою взаємодії з дітьми.

Формування культури розлучення у нашій країні дозволить знизити деструктивний психофізіологічний вплив розлучення на членів сім'ї, дітей.

Найбільший відсоток в Україні складають діти з розлучених сімей, які переважно проживають з матір'ю. Це можна пояснити українським законодавством, згідно з яким пріоритет стосовно дитини до 10 років має мати. У більшості Західних країн перед усім приділяють увагу соціально – економічному становищу батьків і перевагу має той, хто може краще забезпечити дитину.

Розлучення є однією з причин утворення неповних сімей. Розлучення є припиненням існування сім'ї, яке може бути як кризою, так і шляхом виходу з неї. Розлучення батьків впливає на соціальну адаптацію дітей, пізніше у житті вони вдвічі частіше стикаються з життєвими проблемами, звертаються до психотерапевту, мають проблеми у стосунках з батьками. Для дітей розлучення є характерним підвищенням рівня тривожності. Тривожність розглядається у двох напрямках:

1. Тривожність дитини як реакція на об'єктивні ускладнення функціонування сім'ї;
2. Особистісні проблеми дитини як наслідок сімейного неблагополуччя.

Проявами тривожності є : переймання дитини з приводу фінансово – матеріальних проблем сім'ї, занепокоєння через проблеми зі здоров'ям рідних, збентеженість через конфліктні відносини батьків.

Але деструктивні наслідки розлучення можна звести до мінімуму:

- При становленні емоційно близьких, дружніх стосунків між батьками і дитиною;
- При збереженні позитивного образу двох батьків;
- При отриманні дітьми соціальної підтримки.

Діти з напівсирітських сімей у нашій країні складають приблизно 11% (з вибірки неповних сімей), в найгіршому становищі перебувають діти, позбавленні материнської турботи. Втрата близької людини може змінити атмосферу в сім'ї. Горе об'єднує родину для подолання кризи.

Основними психофізіологічними реакціями на кризу є: розлади сну, апатія, психосоматичні розлади, загострення хронічних хвороб. Емоційними реакціями є: тривога, гнів, провина, депресія, страх, відкидання, ізоляція тощо.

Позашлюбні сім'ї в Україні складають 17% (з вибірки неповних сімей). Загальносвітова тенденція збільшення кількості позашлюбних сімей як факт потребує уваги фахівців. Найбільша кількість позашлюбних народжень припадає на дві вікові групи: 15 – 19 рр. та 40 – 49 рр., перші стають матерями за необхідністю в силу відсутності досвіду та її особистісної і соціальної незрілості; інші – свідомо, для них народження дитини є останнім шансом створити сім'ю. Діти з позашлюбних сімей є більш чутливими, знервованими, закомплексованими. Діти, дізнаючись правду про народження, часто не можуть пробачити матері легковажної поведінки, починають шукати батька. Проте, стосунки між матір'ю та дитиною не обов'язково мають бути напруженими та проблемними, при активній виховній позиції, сприятливому психологічному кліматі, несприятливі чинники нівелюються.

Як зауважує Р. Чубук «... особливої уваги та соціальної підтримки потребують одинокі матері з дітьми до 3-х років і неповні сім'ї, в яких виховуються троє і більше неповнолітніх дітей. Надзвичайно важливо при цьому: формально або неформально виявляти та оцінювати матеріальні

потреби таких сімей; знаходити можливість для матеріального і фінансового забезпечення потреб сім'ї; коректно надавати матеріальну допомогу, не принижуючи гідність матері та психологічне самопочуття дітей. Так, реальною допомогою матері у такій ситуації стане пропозиція про сприяння у пошуках роботи з вищою оплатою тощо.

Отож, соціальний працівник, який опікується проблемами конкретної неповної сім'ї, повинен сприяти позитивному пошуку роботи з вищою оплатою»

Дистантна – юридично повна сім'я, але один з членів подружжя тривалий час проживає окремо від сім'ї; створюється внаслідок тривалого перебування на заробітках або через ув'язнення одного з батьків. Цей вид неповної сім'ї виник давно, втім набув розповсюдження відносно недавно, у зв'язку з погіршенням соціально – економічних умов, наслідком чого стала масова міграція людей в пошуках заробітку. Тривале заробітчанство призводить до значного порушення функціонування системи сімейних взаємин, неправильних ролей подружжя у сім'ї, низької якості виконання сімейних обов'язків членами родини. Для дистантної сім'ї характерна структурна зміна таких складових, як шлюб, батьківство, діти, домогосподарство набувають самостійного значення. Дистантну сім'ю характеризує шлюб без сім'ї.

Особливостями дистантної сім'ї є:

- роздільне проживання членів сім'ї;
- відокремлення місця праці від домівки;
- зміни ціннісних орієнтацій;
- порушення сімейної рівноваги;
- розпад сімейних зв'язків;
- надання переваги одній із сімейних функцій (економічній);

Вирішуючи одну з сімейних проблем – матеріальне забезпечення сім'ї, батьки створюють іншу проблему – відсутність спілкування з дітьми протягом тривалого часу. Для дітей з дистантних сімей характерна нудьга за батьками, яка іноді триває роками.

За гендерним аспектом неповні сім'ї розділяються на материнські та батьківські.

Завдання фахівців соціальних служб у роботі з неповною батьківською сім'єю - надання конкретної індивідуальної допомоги сім'ї, яка складається з батька та дитини, з метою раціональної організації внутрішньо сімейного та поза сімейного спілкування, життєдіяльності та відпочинку, спілкування сім'ї з оточуючим середовищем, навчання раціонального розв'язання та подолання складних сімейних конфліктів, виховання дітей, а також профілактична робота щодо запобігання насильства в сім'ї, мінімізація алкогольної залежності та ін.

За кількістю поколінь розрізняють неповну просту сім'ю – мати або батько з дитиною та неповну поширену сім'ю – мати або батько з дитиною та іншими родичами.

Приймна сім'я є самим непоширеним видом неповної сім'ї, який на практиці зустрічається доволі рідко, оскільки усиновлення дитини самотньою жінкою державними установами не вважається найкращим варіантом. Нормативними документами щодо створення прийомних сімей передбачено тимчасовий її соціальний супровід.

Таким чином, процес адаптації членів прийомної сім'ї протікає під наглядом соціального працівника.

На жаль, в Україні відсутній реєстр неповних сімей, введеться реєстр розлучень, смертності, позашлюбних народжень, сиріт тощо, але все це фіксується окремо і не зводиться у загальні дані. Соціальної та психолого – педагогічної роботи з неповною сім'єю як з окремою категорією фактично не введеться.

Неповна сім'я більшістю дослідників розглядається як різновид неблагополучної сім'ї, відповідно, робота з нею розглядається у контексті роботи з неблагополучними сім'ями.

Для того щоб точно розкрити специфіку неповної сім'ї, слід звернутися до визначення терміну «сім'я».

Так, довідкова література трактує категорію «сім'я» як осередок суспільства, що базується на шлюбі та кровній спорідненості, тобто стосунки між чоловіком та жінкою, батьками та дітьми, родичами. Неповна сім'я, виходячи із загальної трактовки поняття «сім'я», - це сім'я з порушеними шлюбними відносинами та певними функціями; сім'я, в якій діти проживають з одним із батьків.

Неповна сім'я характеризується специфічною формою інститування, порушенням внутрішньої структури і деформацією подружніх та батьківських аспектів.

Є ще один термін щодо визначення неповної сім'ї – монобатьківська сім'я (О. Заякіна).

Зазначимо основні ознаки монобатьківської сім'ї:

- наявність неповнолітньої дитини;
- наявність відношень спорідненості – рідна дитини, усиновлена дитина, відсутність шлюбних стосунків;
- спільність бюджету та сумісне проживання членів сім'ї, оскільки частими є ситуації, коли мати віддає дитину родичам і не згадує про неї роками, однак має офіційний статус самотньої матері та отримує соціальні виплати.

Монобатьківська сім'я – одна з моделей сучасної сім'ї.

Отже, неповна сім'я - це сім'я з порушеними шлюбними відносинами та певними функціями; сім'я, в якій діти проживають з одним із батьків. Основними причинами утворення неповних сімей є: розлучення батьків, напівсирітські сім'ї, народження позашлюбних дітей, проживання одного із подружжя тривалий час окремо від сім'ї.

1.2. Основні проблеми дітей з неповних сімей

Проблеми неповних сімей можна умовно розділити на дві групи, перша з яких зачіпає інтереси суспільства загалом, інша – безпосередньо батьків і дітей.

Серед проблем, які відносять до першої групи, слід назвати проблему дитячої бідності і фемінізації бідності. Крім того, більшість дослідників єдині у думці, що неповний тип сім'ї зазнає серйозних труднощів у реалізації виховної функції, що часто має довгострокові наслідки для розвитку особистості дитини, а значить, безпосередньо зачіпає інтереси суспільства.

Зростання кількості неповних сімей також впливає на зміни суспільних норм у сфері шлюбно-сімейних відносин. Тому неповні сім'ї потребують значної уваги від держави як в аспекті їх соціального захисту, так і щодо вжиття всіх необхідних заходів для здійснення різного роду допомоги таким сім'ям, а також розробки відповідних напрямків щодо зменшення кількості неповних сімей в Україні.

Проблеми неповних сімей умовно можна розділити на психолого – педагогічні і соціально – економічні. Ці аспекти корелюються між собою. Соціально – матеріальні проблеми впливають на психологічне самопочуття усіх членів сім'ї. В основі проблем неповної сім'ї є не відсутність батька або матері, а обмеженні матеріальні ресурси та низький соціальний статус. У таких сім'ях діти більш лякливі, нещасні та схильні до ворожості і агресивної поведінки.

Ознаками психолого – педагогічного неблагополуччя неповної сім'ї є:

- несприятливий психологічний клімат;
- вади однобічного виховання;
- низький рівень компетентності батьків;
- шкільна дезадаптація.

Психологічний клімат – це умови, які сприяють або заважають успішній взаємодії членів сім'ї.

Несприятливий психологічний клімат сім'ї збільшує вірогідність захворювань дітей, негативний емоційний стан, заважає гармонійному, повноцінному та вільному розвитку особистості.

Діти з неповних сімей значно частіше схильні до гострих та хронічних захворювань, це є наслідком складних матеріально – побутових умов.

У більшості випадків емоційні розлади неповної сім'ї мають економічне походження.

До причин соціально – економічного неблагополуччя можна віднести:

- відсутність аліментів;
- малий розмір соціальних виплат, що не відповідає нормам прожиткового мінімуму;
- недоступність приробітку (цю можливість надають мегаполіси);
- відсутність фаху, що штовхає на пошуки некваліфікованої малооплачуваної праці;
- безробіття;
- хвороба матері або батька, що робить їх постійно або тимчасово непрацездатними.

Ознаки соціального неблагополуччя:

- нестача основних життєвих благ (одяг, їжа, житлово – побутові умови);
- нестабільність сім'ї (проблема її утворення, функціонування та розвитку, народження й виховання дітей);
- соціальні проблеми (самотність, безробіття, соціальна й професійна безадаптація, афективна, девіантна, делінквентна поведінка, дитяча безпритульність).

Ознаки економічного неблагополуччя:

- низький рівень матеріальних статків;
- відсутність нерухомості;
- обмеженість фінансових ресурсів;

Неповні сім'ї є благополучними та неблагополучними (психолого – педагогічний аспект); також стабільними та нестабільними (соціально – економічний аспект). Показником благополуччя або неблагополуччя є психологічний клімат сім'ї; стабільності або нестабільності – рівень матеріальних статків.

Зрозуміло, що соціальний працівник не в змозі розв'язати всі проблеми неповних сімей. Але змінити ставлення дитини до ситуації, відкорегувати дитячо – батьківські стосунки, надати адресну допомогу цілком в його силах і межах професійної компетенції. Соціальний працівник з неповною сім'єю може працювати в наступних напрямках:

1. консультативно – інформаційна робота з дітьми та батьками;
2. соціальний супровід дітей з неповних сімей;
3. діагностична робота;
4. корекційно – реабілітаційна робота;
5. посередницька – зв'язок з різними соціальними державними та приватними фондами, з метою виплати соціальних трансфертів та отримання адресної допомоги;
6. соціальна – вивчення соціально – побутових умов, з метою організації допомоги.

У зв'язку з поширенням бідності необхідно особливу увагу звернути на дітей з неповних сімей.

Найважливіші проблеми, які торкаються дітей із неповних сімей:

- економічні (неповні сім'ї частіше бувають за межею бідності, так чи інакше відчують економічну нестабільність, зменшення прибутків та погіршення рівня життя);
- емоційні (зранення душі внаслідок недостатності часу спілкування із батьками та відсутності досвіду необхідної любові з їхнього боку);
- психологічні - депресія, самотність;
- погіршення успішності у навчальному закладі; небажання продовжувати навчання, прогулювання школи;

- проблеми з поведінкою (особливо це стосується хлопців);
- погіршення відносин з батьками (з обома);
- підвищена імовірність фізичного та сексуального насильства.
- рання небажана вагітність;
- вживання наркотиків та алкоголю;
- проблеми зі збереженням державного закону;
- злочинність.

Багато дітей не можуть упоратися зі своїми проблемами, пов'язаними із відсутністю одного з батьків. Проблеми, пов'язані, наприклад, із розлученням батьків ще у дитинстві, переходять у доросле життя. Діти, які виховувалися з одним біологічним батьком, мають менше шансів на щасливе доросле життя. Це стосується особливо двох сфер життя – кохання та роботи, які є найголовнішими складовими щастя. Треба сказати, що не всі діти із неповних сімей мають такі проблеми. Однак, багато дітей із зруйнованих сімей мають труднощі при зближенні з протилежною статтю, з формуванням міцної сім'ї, також їм складніше знайти стабільну роботу.

З метою забезпечення цим дітям рівного доступу до освіти, медичного обслуговування, професійної підготовки, мають бути створенні умови для:

1. Розвитку нових соціальних технологій, підтримки сім'ї та стимулювання добровільного страхування життя дітей;
2. Забезпечення державних соціальних гарантій на медичну допомогу та освіту, харчування, оздоровлення, соціальну підтримку.
3. Профілактики бездоглядності і правопорушень у дитячому середовищі шляхом реалізації спеціальних соціальних програм;
4. Надання додаткових державних гарантій соціальної реабілітації та адаптації дітей, які перебувають у скрутних життєвих обставинах, які потерпіли від екологічних і техногенних катастроф;
5. Запобігання поширенню соціального сирітства та бездоглядності, безпритульності;

6. Соціального супроводу, обслуговування, трудового та побутового влаштування неповнолітніх, як повернулися з місць позбавлення волі.

Серед найгостріших проблем бідності слід особливо звернути увагу на житлові проблеми (відсутність житла, невідповідність житлових умов санітарним нормам).

У процесі соціальної роботи важливі не стільки схеми, скільки професійна та людська компетенція соціального працівника. Соціальний працівник у роботі з неповною сім'єю повинен дотримуватися принципів, які допомагають йому у розв'язанні професійних завдань.

Це гуманізм, віра в людину, кращі виявлення її особистості та потенційні можливості людини щодо самовдосконалення.

Загалом соціальний супровід неповної сім'ї розглядається як процес, що має тривати до тих пір, поки не будуть досягнуті спільно узгоджені цілі або з'ясується остаточна неможливість цього. Після завершення активної фази може тривати додаткове кураторство, коли здійснюється контроль і спостереження за родиною.

В будь якого разі соціальному працівнику необхідно пам'ятати: соціальний супровід – це процес, що виконується разом із клієнтом, але не замість клієнта.

Система соціального захисту неповних сімей в Україні складається з наступних напрямів: соціальне страхування; соціальна допомога; соціальний супровід, надання соціальних послуг. Проте, слід зауважити, що конкретний нормативно-правовий акт, який би визначав соціальні права, соціальні допомоги, пільги, послуги, які надаються неповним сім'ям відсутній, що на нашу думку, є негативним моментом, оскільки нечіткість, невизначеність нормативного регулювання соціального захисту неповних сімей призводить до порушення їх основних прав.

Пакет соціального захисту для неповних сімей передбачає різні види допомоги та пільг: обов'язкова оплачувана відпустка на 10 днів, надання відпустки у зручний час, відпустка зі збереженням зарплати терміном до 17 календарних днів, зменшення відрахувань від зарплати, 50-відсоткова оплата перебування дітей з неповних сімей у дошкільних закладах, забезпечення самотніх батьків пільгами при постановці на квартирний облік, пільги при отриманні бюджетного житла або при наданні кредиту на придбання житла. А також надання безоплатних консультацій психолога, юриста, соціальний супровід.

Існує мережа центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, районних центрів у справах сім'ї і київський міський центр «Родинний дім».

Отже, соціальний працівник – це фахівець, діяльність якого націлена на створення умов для самостійного розв'язання життєвих проблем, що з'являються. До того ж, важливими є заходи з налагодження соціальної взаємодії в сім'ї, що є впливовою на виконання сімейних ролей і на бажання дітей створити в майбутньому свою сім'ю. Ця взаємодія є складною для неповної сім'ї, що зумовлюється відсутністю спільної діяльності батьків щодо виховання дітей, вирішення побутових проблем, організації дозвілля, а також відсутністю спільних прагнень батьків і дітей та дій щодо їх досягнення, постійного спілкування між усіма членами сім'ї.

1.3 Виховний потенціал неповної сім'ї

Для різнобічного, гармонійного розвитку особистості дитини необхідний вплив обох батьків. Вплив батька та матері дещо різниться, але саме його нетотожність забезпечує найкращі умови для розвитку та розгортання життєвого потенціалу дитини.

Якщо дитина позбавлена впливу одного з батьків, то гармонійність її розвитку порушується. Функції матері й батька спочатку майже однакові, однак дедалі починають різнитися.

Мати є для дитини джерелом задоволення її потреб, моделлю побудови знань про світ, концепцією уявлень про себе. Батько є джерелом безпеки, захисту, підтримки, регулятором контролю та поведінки. Мати формує емоційний фонд психосоціального розвитку дитини, батько сприяє формуванню вольових якостей, робить дитину більш організованою, дисциплінованою та незалежною. Вплив матері пов'язаний з ласкою, ніжністю, любов'ю та турботою, а вплив батька – безпосередньо вихованням через гру, візуальною увагою.

Найкращий батько, на думку А. Адлер, той, хто ставиться до дітей як до рівних, бере активну участь у вихованні дітей.

Дослідження вчених вказують на те, що хлопці, які виростили без батька є більш агресивними, менш контактними, неохочі визнавати авторитет жінки, раніше починають статеве життя, схильні до частої зміни партнерів, мають конфліктну самооцінку, підвищене невдоволення своїми якостями, ігнорування негативної інформації про себе. Дівчата, які виростили без батька мають викривленні уявлення про шлюб, сімейні відносини та чоловіків, мають проблеми з встановленням контактів з представниками протилежної статі, схильні до раннього сексуального життя та нерозбірливі у виборі статевого і шлюбного партнерів.

Ролі батька та матері потребують подальшого дослідження, оскільки серед дослідників існують вагомі протиріччя щодо бачення батьківських ролей, невизначеним залишається їх вплив у різні вікові періоди, подальше їх вивчення надасть можливість створення компенсаційних технологій.

Дисгармонійні відносини у сім'ї породжують виникнення психічних порушень та формування делінквентності у дітей. Відсутність емоційного контакту між батьками і дітьми спонукає дітей на пошук авторитетів та емоційно значущих людей поза родиною.

Сім'я нездоровою морально-духовною атмосферою прищеплює аморальний спосіб життя.

У неповних сім'ях стилі виховання розподіляються переважно наступним чином: авторитарний – 33%; ліберальний та хаотичний – 39%; демократичний – 28%.

Значення неправильного виховання підкреслював А. Лічко і зазначив його види:

1. Гіпопротекція – нестача опіки та контроль. Дитина надана сама собі.
2. Домінуюча гіперпротекція – гіперопіка, надмірний контроль, відсутність ініціативи та самостійності збоку дитини;
3. Спотворююча гіперпротекція – потяг звільнити дитину від найдрібніших обов'язків, але при цьому батьки в захваті від неіснуючих талантів дитини;
4. Емоційне відторгнення – відчуття дитиною дефіциту емоційного тепла, непотрібності;
5. Умови жорстоких взаємовідносин – жорстокість може проявлятися відкрито або в завуальованій формі, нехтування інтересами дитини;
6. Умови високої моральної відповідальності – дитина це жертва батьківської мрії; покладання на дитину обов'язків несумісних з її віком;
7. Протирічне виховання – відсутність єдиної виховної стратегії;
8. Виховання поза сім'єю – у підлітковому віці є корисним, оскільки сприяє формуванню навичок соціальної адаптації та розвитку самостійності.

У своїх дослідженнях В.Постовий та О.Максимович розкривають основні фактори, що впливають на виховання дітей з неповної сім'ї:

- підтримання тісних взаємних батьків, які проживають окремо, та з іншими членами родини;
- підтримання зв'язку між батьками для позитивного впливу на дитину;
- домовленість батьків про розв'язання проблеми, яка виникла раптово і вносить зміни у їх спілкування з дитиною.

Необхідно зауважити, що неповна сім'я є достатньо динамічною соціальною групою: можливостями переходу з неповної сім'ї в інші типи, а також створення перехідного типу сім'ї.

Розрізняють такі етапи життєвого циклу неповної сім'ї:

- перехідний період, що приводить до утворення неповної сім'ї;
- утворення неповної сім'ї;
- період нестійкості сімейних стосунків;
- стабілізація сімейних стосунків;
- дестабілізація сімейних стосунків;
- руйнування сім'ї та її перехід у новий тип (повну змінену сім'ю тощо).

Отже, варто зазначити, що не обов'язково кожна неповна сім'я переходить через зазначені етапи життєдіяльності сім'ї. У деяких окремі етапи відсутні або зведені до мінімуму.

1.4. Нормативно-правове забезпечення неповних сімей

Рівень життя більшості сімей в Україні значно знизився, оскільки він залежить не лише від розміру доходів, а і від соціально-демографічного складу - кількості дітей, працюючих і утриманців, віку членів сім'ї тощо.

Найбільш уразливими є сім'ї з дітьми, неповні сім'ї, в яких дітей виховує одна мати або один батько, сім'ї в яких немає годувальника.

Досить великою є частка працездатних членів сім'ї, які не мають регулярного доходу, що ускладнює економічне становище неповної сім'ї. Переважна більшість неповних сімей в Україні мешкає у житлі, площа і комфортність якого не задовольняє елементарних потреб. Основою відродження і зміцнення української сім'ї повинна стати її економічна самостійність. Саме тому державна сімейна політика має спрямовуватися на створення гарантій гідної оплати тим, хто працює і надання допомоги неповним сім'ям з низькими доходами.

Доходи неповної сім'ї повинні не лише покривати витрати на задоволення основних життєвих потреб її членів, але й надавати можливість підвищувати їх освітній і культурний рівень, зміцнювати здоров'я, змістовно відпочивати. До основних законодавчих актів, які регулюють роботу з неповними сім'ями, відносяться: Сімейний та Цивільний кодекси України, закони України: «Про охорону дитинства», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про звернення громадян», «Про інформацію», «Про соціальні послуги», «Про попередження насильства в сім'ї», інші нормативно-правові документи.

Сімейний кодекс України спрямований передусім на утвердження, зміцнення сім'ї як соціального інституту.

Відповідно до Статті 3 Сімейного кодексу, сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Сім'ю визнано основним осередком суспільства, найкращою умовою для виховання.

Закон України «Про соціальні послуги» визначає організаційні та правові засади надання соціальних послуг неповним сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги. У Законі даються такі поняття, як: «соціальні послуги», «складні життєві обставини», «соціальний працівник», «соціальне обслуговування», «соціальні служби», «реабілітація», визначені види соціальних послуг та організація їх надання, сукупність пропозицій державних і неурядових організацій, якими може скористатися сім'я з метою задоволення потреб, вирішення проблем або подолання складних життєвих обставин.

Відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» діє підтримка неповних сімей, тобто якщо з певних підстав дитина виховується одним з батьків або взагалі – дитина позбавлена батьківського догляду.

В таких випадках може бути надана:

Допомога на дітей одиницям матерям, право на неї мають 2 категорії осіб:

1) одиницям матері, одиницям усиновителі (які не перебувають у шлюбі), якщо у свідоцтві про народження дитини відсутній запис про батька дитини або запис про батька проведено в установленому порядку за вказівкою матері;

2) вдови та вдівці з дітьми або мати (батько) дітей у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника або державну соціальну пенсію.

Тимчасова допомога – призначається на дитину віком до 18 років у разі настання однієї з підстав:

1) рішення суду про стягнення аліментів з одного з батьків не виконується внаслідок ухилення від їх сплати;

2) один з батьків перебуває під арештом, слідством, на примусовому лікуванні, у місцях позбавлення волі;

3) місце проживання (перебування) одного з батьків не встановлено. Допомога не призначається на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням або на повному державному утриманні.

Згідно з Указом Президента України від 30.12.2000 р. №1396/2000 «Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей», з метою, поліпшення умов життя та державної підтримки неповних сімей, створення більш сприятливих умов для виховання в них дітей постановлено:

- затвердити програму «Українська родина» і вирішити питання про створення Міжвідомчої комісії з питань сімейної політики;

- сприяти неповним сім'ям у вирішенні питань щодо погашення заборгованості за житлово-комунальні послуги, електроенергію, опалення та скраплений газ;

- сприяти батькам неповних сімей у працевлаштуванні, здійсненні професійної підготовки та підвищенні кваліфікації;
- забезпечувати зайнятість підлітків і молоді з неповних сімей під час канікул в таборах праці та відпочинку;
- сприяти неповним сім'ям в організації індивідуальної трудової діяльності, фермерських господарств, інших форм підприємницької діяльності.
- сприяти першочерговому направленню за наявності показань на санаторно-курортне лікування дітей з неповних сімей;
- вжити заходи щодо розширення мережі центрів сім'ї «Родинний дім», інформаційно-консультативних та кризових сімейних центрів для надання правової, інформаційної та медико-психологічної допомоги багатодітним сім'ям;
- організувати роботу з відродження шефства підприємств, установ та організацій всіх форм власності над неповними сім'ями, вживати заходів для вдосконалення соціального патронажу і підтримки таких родин, включаючи побутове і торговельне обслуговування;
- проаналізувати досвід роботи з багатодітними і неповними сім'ями в різних регіонах з метою узагальнення та поширення найбільш прогресивних форм цієї роботи;
- організувати вивчення соціальних, психологічних та педагогічних проблем сімейного виховання у багатодітних і неповних сім'ях;
- започаткувати на телебаченні, радіо, в інших засобах масової інформації постійно діючі рубрики за тематикою: «Сім'я і закон», «Соціально-правовий захист неповних сімей»;
- забезпечувати широке висвітлення заходів, спрямованих на посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей.

Наступним одним із основних нормативно-правових актів у сфері соціального захисту як усього населення, так і сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених

батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів є Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». Закон встановлює найважливіші державні соціальні стандарти і нормативи у різних сферах життєдіяльності: у сфері житлово-комунального обслуговування, у сфері транспортного обслуговування та зв'язку, у сфері охорони здоров'я, у сфері забезпечення навчальними закладами, у сфері обслуговування закладами фізичної культури та спорту, у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування; визначає основні державні соціальні гарантії (мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсії за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат), порядок визначення і їх розмір; джерела і способи забезпечення їх фінансування.

Отже, неповні сім'ї потребують соціального захисту з боку держави, яка, враховуючи проблеми, що сприяють порушенню функціонування цих сімей, повинна прикласти усіх зусиль, для того, щоб своєчасно надавати необхідну допомогу. Тому розроблено ряд законодавчих і нормативно-правових актів на яких базується вся соціальна робота з неповними сім'ями. Від виконання завдань, поставлених нормативними документами залежить рівень життєдіяльності конкретної неповної сім'ї, а відтак благополуччя значної частини нашого суспільства.

Висновки до I розділу

За гендерним аспектом неповні сім'ї розділяються на материнські та батьківські. За кількістю поколінь розрізняють неповну просту сім'ю – мати або батько з дитиною та неповну поширену сім'ю – мати або батько з дитиною та іншими родичами.

Неповна сім'я характеризується специфічною формою інституювання, порушенням внутрішньої структури і деформацією подружніх та батьківських аспектів.

Проблеми неповних сімей можна умовно розділити на дві групи, перша з яких зачіпає інтереси суспільства загалом, інша – безпосередньо батьків і дітей.

Система соціального захисту неповних сімей в Україні складається з наступних напрямів: соціальне страхування; соціальна допомога; соціальний супровід, надання соціальних послуг.

Від виконання завдань, поставлених нормативними документами залежить рівень життєдіяльності конкретної неповної сім'ї, а відтак – благополуччя значної частини нашого суспільства.

Проте, слід зауважити, що конкретний нормативно-правовий акт, який би визначав соціальні права, соціальні допомоги, пільги, послуги, які надаються неповним сім'ям відсутній, що на нашу думку, є негативним моментом, оскільки нечіткість, невизначеність нормативного регулювання соціального захисту неповних сімей призводить до порушення їх основних прав.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З НЕПОВНОЮ СІМ'ЄЮ

2.1. Дослідження ефективності реалізації соціальної програми допомоги неповній сім'ї в Комунальній установі «Центр надання соціальних послуг» Олександрівської селищної ради Миколаївської області

В існуючих нині в Україні соціально-економічних умовах значна кількість українських сімей потребує соціального захисту і допомоги, які тією чи іншою мірою надаються державними та громадськими організаціями й базуються на відповідній нормативно-правовій базі. Робота соціального працівника вимагає міжвідомчої співпраці, формування в кожному окремому випадку команди з представників різних підрозділів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадськості для вирішення ключових проблем клієнта.

Соціальна робота з неповними сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, є одним з пріоритетних напрямів діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

В зазначеному напрямку роботи одним з найголовніших чинників є раннє виявлення сімей, які потребують сторонньої допомоги, з метою профілактики сімейного неблагополуччя, своєчасного виявлення проблем та надання відповідної якісної допомоги.

В рамках даної роботи було проведено дослідження ефективності діяльності органів соціального захисту населення.

Комунальна установа «Центр надання соціальних послуг» Олександрівської селищної ради – є неприбутковою установою соціального захисту населення, заснованою на комунальній власності Олександрівської селищної ради Миколаївської області.

Центр створено для надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, за місцем проживання або денного перебування.

Діяльність Центру відповідає критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги.

Основною метою діяльності Центру є сприяння у розв'язанні проблемних питань і надання соціальних послуг громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, які проживають на території України, а саме на території Олександрівської селищної ради на законних підставах, які перебувають у складних життєвих обставинах й потребують сторонньої допомоги.

Основними завданнями є:

- забезпечення якісного надання соціальних послуг;
- проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потрапляння в складні життєві обставини сімей, дітей та молоді;
- виявлення сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги;
- здійснення соціального супроводу сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, надання їм соціальної допомоги, надання їм соціальних послуг за результатами проведеної оцінки потреб у таких послугах;
- проведення оцінки потреб дитини, сім'ї та молодої особи, обстеження матеріально-побутових умов за згодою сім'ї, визначає планування та методи соціальної роботи;
- інформування сім'ї, дітей та молоді про можливість отримання інших видів соціальної допомоги і послуг;
- проведення у сім'ях, серед дітей та молоді за місцем проживання інформаційно-просвітницьку роботу, спрямовану на формування стандартів позитивної поведінки, здорового способу життя шляхом розповсюдження соціальної реклами і проведення консультацій;

Центр, відповідно до покладених на нього завдань виконує такі функції:

1. Здійснює виявлення та веде облік:

- сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа;
- прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей опікунів, піклувальників;
- осіб, які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям, стихійним лихом, катастрофою і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу (і мають на своєму утриманні неповнолітніх дітей, дітей-інвалідів, осіб похилого віку, інвалідів), якщо середньомісячний сукупний дохід їх сімей нижчий ніж прожитковий мінімум для сім'ї.

2. Проводить оцінку потреб особи, сім'ї, обстеження матеріально-побутових умов за їх згодою, визначає планування надання соціальних послуг та методи соціальної роботи; впроваджує нові соціальні технології, спрямовані на виявлення отримувачів соціальних послуг на ранніх стадіях життєвих проблем;

3. Узагальнює на місцевому рівні статистичні дані та готує інформаційно-аналітичні матеріали стосовно наданих соціальних послуг та проведеної соціальної роботи;

4. Забезпечує захист персональних даних осіб, сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, відповідно до Закону України “Про захист персональних даних”;

Клієнтами «Центру надання соціальних послуг» є:

- сім'ї, де є проблема сирітства (сім'ї опікунів/піклувальників);
- сім'ї, у яких існує ризик передачі дитини до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (ризик вилучення дитини із сім'ї);
- сім'ї, в яких діти знаходяться в інтернатних закладах;

- неповні сім'ї;
- сім'ї, де існує проблема зі здоров'ям (алкогольна, наркотична залежність, тубінфікування, ВІЛ-інфекція, інвалідність);
- особи та сім'ї з дітьми, які потребують соціальних виплат, пілґ.

Послуги, які надаються «Центром надання соціальних послуг»:

- соціальна профілактика
- соціальна підтримка;
- соціальний супровід;
- соціальне обслуговування;
- консультування;
- догляд вдома;
- догляд стаціонарний.

Надавачами соціальних послуг у Центрі є соціальні працівники; соціальні робітники; соціальні фахівці та професіонали (передбачені стандартами соціальних послуг).

Напрями роботи Центру з неповними сім'ями охоплюють різні аспекти, які націлені на всебічну допомогу, підбір ефективної програми, що сприятливо позначається на сім'ях. Соціальна робота з неповними сім'ями являє собою комплексну діяльність по наданню соціальною допомоги і підтримки, здійсненню соціального захисту.

Під час написання дипломної роботи дослідила роботу соціального працівника з неповними сім'ями, а саме: сім'я матері-одиначки, сім'я одинокої неповнолітньої матері та одинокої матері, що виховує дитину з особливими потребами.

До працівника соціальної служби надійшло усне повідомлення від Васильєвої Віри Степанівни, сусідки, про ведення Смирою Іриною Миколаївною аморального способу життя, а саме зловживанням алкоголю. Одинока мати Ірина Миколаївна виховує двох неповнолітніх дітей - доньку Лізу – 10 років і доньку Поліну – 8 років.

На першому етапі роботи соціальний працівник разом з класним керівником і медичною сестрою провела обстеження умов проживання дітей, які виховуються в цій неповній сім'ї. За підсумками відвідування було складено відповідний акт обстеження умов проживання (Додаток А).

В результаті обстеження було виявлено, що основними проблемами є ведення матір'ю аморального способу життя (вживання алкоголю), погані житлові умови, недостатнє матеріальне становище, ухиляння матері від виконання батьківських обов'язків по вихованню та утриманню неповнолітніх дітей.

З матір'ю проводилась профілактична робота щодо забезпечення належних умов проживання дітей, надавалась консультативна допомога стосовно належного виховання дітей, створення відповідних санітарних умов проживання, недопущення вчинення насильства та порушення прав дітей. Також були проведені бесіди з дітьми щодо зовнішнього вигляду, ведення здорового способу життя.

З метою попередження вилучення дітей із сім'ї та зважаючи на те, що сім'я є проблемною, але не кризовою, соціальний працівник вважав за доцільне взяти сім'ю під соціальний супровід. Було проведено оцінку ситуації та укладено угоду. (Додаток Б)

Згідно угоди мати зобов'язується:

1. Забезпечити дітям дистанційний режим навчання
2. Провести косметичний ремонт у житлі.
3. Підтримувати чистоту і порядок у будинку.
4. Не вживати алкогольні напої.
5. Вчасно оформляти документи та виплати.
6. Заготовити дрова для опалення житла.

Соціальний працівник зобов'язується:

1. Представляти інтереси сім'ї в організаціях, службах і т. д.
2. Допомогати в оформленні документів та виплат, передбачених державою.

3. Надавати при можливості та за потребою матеріальну допомогу.

4. Надавати консультативну та психологічну допомогу.

5. Залучити найближчих родичів для покращення житлових умов.

У разі невиконання зобов'язань протягом трьох місяців матір повідомлена про можливість вилучення дітей та припинення соціального супроводу.

У ході соціального супроводу (ведення випадку) соціальним працівником велися професійні записи, які виконували такі функції як: нагадування, виділення важливого, забезпечення відповідальності, свідчення про виконаний обсяг роботи, допомога у плануванні робочого часу.

Після трьох місяців соціального супроводу було проведено повторне обстеження умов проживання сім'ї і надано оцінку ситуації в сім'ї після роботи з сім'єю.

У результаті роботи з сім'єю було досягнуто значних позитивних успіхів, а саме:

- оформлено соціальні виплати передбачені державою;
- зроблено у будинку ремонт;
- підготовлено дрова для опалювання взимку;
- надано грошову допомогу для поповнення інтернету, щоб діти могли дистанційно навчатися;
- у будинку та на подвір'ї наведено чистоту і порядок;
- зроблено запас продуктів харчування.

Протягом соціального супроводу мати жодного разу не вживала спиртні напої і продовжує покращувати житлові умови проживання. Дітей з сім'ї не вилучили. Отже, завдяки своєчасному втручання соціального працівника та надання допомоги сім'ї у вирішенні матеріальних і життєвих проблем, було збережено сім'ю і діти залишилися проживати з матір'ю.

Також було досліджено роботу соціального працівника з одинокою неповнолітньою мамою Кашковською Альбіною. Неповнолітня мати виросла без батька.

Мати Людмила Вікторівна мало приділяла уваги вихованню дівчини і у 16 років Альбіна стала мамою. Сім'я малозабезпечена. У процесі соціального супроводу самотньої матері надавалися послуги спрямовані на підтримку матеріального рівня життя матері, у першу чергу дитини. Завдяки підтримці спонсорів надавалась гуманітарна допомога у вигляді ліків, одягу для матері і дитини, дитячих іграшок. Також соціальний працівник сприяла в оформленні гарантованих соціальних виплат. Для створення сприятливих умов, що сприяють гармонічному розвитку дитини самотньої мамі надавалися консультативні послуги по нормалізації сімейного мікроклімату; давалися рекомендації з питань виховання і догляду за дитиною.

Головною задачею спеціаліста було навчання матері навичкам усвідомленого батьківства й усвідомленню молодою, самотньою мамою своєї ролі у вихованні дитини.

Наступним було дослідження роботи соціального працівника з неповною сім'єю, яка виховує дитину з особливими потребами. Це була сім'я Зеленюк Антоніни Григорівни – матері двох неповнолітніх дітей. У сім'ї проживає дитина-інвалід з порушенням опорно-рухового апарату.

Антоніна Григорівна звернулася до соціального працівника з проханням надати їй консультацію щодо придбання технічного засобу для пересування. Соціальний працівник відвідала сім'ю і склала картку оцінювання потреб клієнта. (Додаток В).

Сім'я проживає у приватному будинку. Умови проживання задовільні. Дитина – інвалід має свою кімнату і всі необхідні умови для навчання і відпочинку. Але Олександр немає змоги пересуватися без сторонньої допомоги, а це негативно впливає на комунікацію дитини. Раніше дідусь і бабуся допомагали внукові, а зараз через свій поважний вік і проблеми зі здоров'ям у них такої змоги немає. Це і стало причиною звернення Антоніни Григорівни за допомогою до соціального працівника.

Соціальний працівник повідомила, що підставою для отримання технічних засобів пересування є заява матері з повним комплектом необхідних документів і відповідним медичним висновком. Список необхідних документів було надано письмово. Також соціальний працівник надала допомогу у підготовці необхідних документів і поданні їх для розгляду у відповідні служби.

Дослідивши і проаналізувавши роботу соціального працівника з неповними сім'ями можна зробити наступні висновки:

- соціальний працівник використовує різні форми і методи роботи з неповними сім'ями;
- своєчасно реагує на всі негативні прояви у житті неповних сімей;
- вирішує їх проблеми шляхом надання допомоги і підтримки;
- особливу увагу приділяє вихованню і розвитку дітей з неповних сімей;
- підключає усі свої професійні та особистісні можливості прагнучи допомогти клієнтам.

Отже, робота Центру з неповними сім'ями охоплюють різні аспекти, які націлені на всебічну допомогу, підбір ефективної програми, що сприятливо позначається на сім'ях. Соціальна робота з неповними сім'ями являє собою комплексну діяльність по наданню соціальної допомоги і підтримки, здійсненню соціального захисту.

2.2. Форми, методи та шляхи вдосконалення соціальної роботи з неповною сім'єю

Соціальна робота з неповною сім'єю як окрема діяльність знаходиться в постійному розвитку, розробляються технології, форми і види надання допомоги неповним сім'ям.

Педагогічний аспект соціальної роботи з неповними сім'ями полягає у доборі відповідних форм і методів здійснення позитивного впливу на розв'язання ряду проблемних питань. Практичну реалізацію методів соціальної роботи наочно виявляє таке поняття як «форма соціальної роботи». У наукових джерелах під формою – розуміють як одиничні заходи, так і довгострокові види соціальної роботи. У тому випадку, коли метод виступає шляхом, способом досягнення мети і розв'язання завдання, форма соціальної роботи виступає способом організації змісту роботи, унаочненням певних способів організації соціальної роботи.

До основних форм соціальної роботи з неповними сім'ями, що найчастіше використовують відносяться: групові, індивідуальні, масові; одноразові заходи, постійно діючі «пульсуючі»; ті, що розраховані на близьку перспективу – до 2 тижнів і ті, що розраховані на середню перспективу – до 2 місяців (розв'язуються певні функціональні проблеми сім'ї, усуваються наслідки), а також – на віддалену перспективу – від 2 місяців і більше; стаціонарні, виїзні, пересувні та циклічні.

У сучасній зарубіжній практиці, попри різноманітні дискусії, поширена класифікація методів на первинні (класичні, інноваційні) і вторинні.

До класичних первинних методів належать індивідуальна підтримка, групова робота, робота в громаді, до інноваційних первинних методів – індивідуальна терапія, сімейна терапія, групова терапія.

До вторинних методів відносять супервізію (наставництво та спостереження), планування, консультування, супровід практики, розвиток організації, менеджмент.

Українські вчені класифікують методи соціальної роботи за такими ознаками:

- за напрямками і формами діяльності (організаційні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-економічні та ін.);

- за об'єктами соціальної роботи (індивідуальні, групові, в громаді);
- за суб'єктами соціальної роботи (методи, які застосовують окремі фахівці, колектив соціальної служби, орган управління соціальною роботою).

За іншою класифікацією, яка бере за основу специфіку роботи державних служб соціального захисту населення, розрізняють:

- соціально-економічні методи, які впливають на матеріальні, моральні, національні, сімейні та інші соціальні інтереси і потреби клієнтів. До них належать: натуральна і грошова допомога, пільги, патронаж, компенсації і допомоги, заохочення, догляд і побутове обслуговування тощо;

- Організаційно-розпорядчі методи, які орієнтовані на координацію взаємовідносин соціальної роботи з організаційною структурою соціальних служб. Організаційно – розпорядчі методи зорієнтовані на мотиви поведінки людей, громадську та трудову дисципліну, почуття відповідальності, обов'язку. Їм властива безпосередність впливу, опора на нормативно-правові, регламентуючі акти. Організаційні методи впливають на роботу соціальних служб через положення та інструкції, розпорядчі – сприяють оперативному розв'язанню проблем, своєчасному уточненню завдань. До організаційно - розпорядчих методів належать регламентування, нормування та інструктування;

- Психолого-педагогічні методи - характерною їх особливістю є безпосередня взаємодія з клієнтом через механізм соціально-психологічної, педагогічної зміни його поведінки, самопочуття тощо. Такими методами є підтримка, надання інформації, роз'яснення, рекомендації тощо. Психологічно – педагогічні методи впливають на клієнта через механізм регуляції, його самопочуття і поведінки за допомогою методів переконання через пояснення, аргументовані рекомендації, приклади, зразки; соціологічні дослідження, спостереження, інформування, гуманізацію умов праці, побуту, розширення для прояву творчих можливостей особи тощо.

Методи цієї групи – вивчення результатів діяльності клієнтів, соціальна терапія (індивідуальна, групова, трудова, дискусії, психотерапія, сімейна терапія, ігрова терапія, соціодрама, психодрама тощо), сповідальний метод.

- Біографічний метод вивчає наслідки докладених зусиль, реальних змін у життєвих позиціях, системі цінностей, вивчає результати діяльності клієнтів, з'ясування суб'єктивних аспектів громадського життя завдяки дослідженню особистих документів, консультування, моделювання.

Класифікація методів соціальної роботи:

«Класичні» методи • індивідуальна підтримка • групова робота

- робота в громаді

«Новітні» методи • індивідуальна терапія • сімейна терапія • групова терапія • супервізія • планування • консультування • супровід практики

- розвиток організації, менеджмент

• Науково-дослідницькі методи (інтерв'ю, соціологічне опитування, експертна оцінка, експертний прогноз, біографічний метод тощо)

• Перетворювальні методи (вулична соціальна робота, кризове втручання, соціально-психологічний тренінг тощо).

Класичні методи соціальної роботи (табл.1)

Таблиця 1.

<i>Метод</i>	<i>Завдання</i>	<i>Реалізується через</i>
Індивідуальна робота	Вирішення проблеми клієнта шляхом надання йому підтримки та заохочення розібратися у власних труднощах та подолати їх	<ul style="list-style-type: none"> • Ведення випадку (соціальний супровід, кейс-менеджмент) • Каунселінг (соціально-психологічне консультування) • Довготривалий догляд

Групова робота	Надання допомоги клієнту через передачу групового досвіду для розвитку його фізичних і духовних сил, формування соціальної поведінки	<ul style="list-style-type: none"> • Групову консультацію • Групові інтерв'ю • Соціально-психологічний тренінг • Лекції, бесіди, дискусії • Організацію групи взаємодопомоги • Організацію групи соціальної дії тощо
Робота в громаді	Розвиток соціальних зв'язків у місцевій громаді, організація системи взаємодопомоги та кооперації певної групи людей, розробка, впровадження та оцінка ефективності різних соціальних програм, що пов'язані з потребами чи інтересами населення	<ul style="list-style-type: none"> • Надання послуг за місцем проживання (вивчення потреб громади і формування соціальних закладів, розвиток волонтерських програм) • Розвиток самоорганізації громади (пересічні люди визначають свої власні потреби, виробляють рішення і працюють разом, щоб виконати його)

Форми соціальної роботи

1. Груповий догляд – організація надання соціальних та інших послуг в установах з денним чи резидентним (інтернатним) доглядом за клієнтами, робота з командою, організація простору, координоване використання часу

2. Вулична (мобільна) соціальна робота – встановлення контактів із представниками «закритих» соціальних груп у звичних для них місцях із метою донесення необхідної інформації та надання послуг.

3. Онлайн соціальна робота – дистанційне надання консультативних та профілактичних послуг за допомогою сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій

Існують наступні програми роботи з неповними сім'ями:

За фінансуванням: державні, напівдержавні, недержавні;

За метою: профілактичні, реабілітації, супроводу, обслуговування;

За участю членів сім'ї: для всієї сім'ї, для її окремих членів;

За напрямком роботи: просвітницькі, інтервентські, тренінгові.

Все це дозволяє говорити про різноманітність і багатоаспектність роботи з неповними сім'ями.

Соціальне обслуговування – вид соціальної діяльності спеціально уповноважених органів держави, соціальних служб для молоді, об'єднань громадян та інших соціальних інституцій щодо надання безкоштовного чи на пільгових умовах, на компенсаційних або благодійних засадах різноманітних соціальних послуг для задоволення духовних, естетичних, моральних, освітніх, оздоровчо – лікувальних, рекреаційних, матеріальних та інших потреб дітей та молоді.

Соціальна допомога (підтримка) – це вид соціальної діяльності спеціально уповноважених органів держави, спрямованої на здійснення заходів для забезпечення гарантованого державою матеріального рівня сім'ї з урахуванням їхнього матеріального та фізичного стану, складу сім'ї, віку, здоров'я, участі в суспільному та іншому виробництві.

Це допомога окремим людям, соціальним групам або верствам населення з метою задоволення їхніх потреб, необхідних для нормальної життєдіяльності в умовах конкретного суспільства, конкретної ситуації, а також створення умов для їхньої самореалізації.

Соціальні послуги – це комплекс дій держави, відповідних громадських і приватних організацій, спрямованих на створення і поліпшення умов життєдіяльності сім'ї, розширення можливостей її самореалізації, реалізацію особистісних, політичних, соціальних і культурних прав сім'ї.

Соціальні послуги спрямовані на допомогу у створенні й поліпшенні умов життєдіяльності сім'ї, можливостей її самореалізації, на захист її прав та інтересів.

Це, насамперед, роз'яснення про пільги, що надаються неповним сім'ям, формування їхньої правосвідомості, відповідального ставлення до обов'язків, надання різних видів соціальних послуг.

Загальні правила й установки соціального працівника, які структурують процес надання соціальних послуг і роблять його ефективним:

1. Не буває двох однакових клієнтів і ситуацій. Людські проблеми тільки зовні можуть здаватися схожими, однак оскільки вони виникають, розвиваються, існують у контексті унікальних людських життів, то і самі проблеми в дійсності є унікальними. Тому кожна соціальна взаємодія унікальна та неповторна.

2. У процесі соціальної роботи клієнт і соціальний працівник постійно змінюється згідно з їхніми відносинами.

3. Найкращим експертом власних проблем є клієнт, тому при консультуванні варто допомогти йому прийняти на себе відповідальність в рішенні проблем.

4. У процесі соціального супроводу та надання соціальних послуг почуття безпеки клієнта важливіше, ніж вимоги соціального працівника. Недоречно домагатися мети за будь яку ціну, не звертаючи уваги на емоційний стан клієнта.

5. Прагнучи допомогти клієнтові, соціальний працівник зобов'язаний підключити усі свої професійні й особистісні можливості, однак у кожному конкретному випадку він не повинен забувати, що він – усього лише людина і тому не здатна цілком відповідати за іншу людину, за його життя і труднощі.

6. Не слід очікувати безпосереднього ефекту від кожної окремо узятій зустрічі – рішення проблем, а також успіх супроводу не схожі на рівномірну пряму, яка піднімається вгору; це процес, у якому помітні поліпшення змінюються погіршеннями, тому що зміна обставин і ситуації, як і самозмінна вимагає багатьох зусиль і ризику, що не завжди і не відразу завершується успіхом.

7. Фахівець знає рівень своєї професійної кваліфікації і власні недоліки, він відповідальний за дотримання правил етики та роботи на благо клієнтів.

8. Для позначення і концептуалізації кожної проблеми можуть бути використанні різні теоретичні підходи та методики, але не має і не може бути найкращого теоретичного підходу.

9. Деякі проблеми – це сутнісні людські дилеми і в принципі нерозв'язні. У таких випадках соціальний працівник повинен допомогти клієнтові зрозуміти неминучість ситуації та навчитися з нею жити.

Соціальна робота з неповною сім'єю може бути проведена у вигляді соціального патронажу. Патронаж – одна з форм роботи фахівця, що представляє собою відвідування клієнтів на дому з діагностичними, контрольними, адаптаційно-реабілітаційними цілями, що дозволяє встановлювати і підтримувати тривалі зв'язки з клієнтом, своєчасно виявляти його проблемні ситуації, надавати негайну допомогу.

Патронажем є діяльність, спрямована на підтримку сім'ї, на виявлення будь-яких проблем і надання своєчасної допомоги сім'ї.

Патронаж дає можливість спостерігати сім'ю в її природних умовах, що дозволяє виявити більше інформації.

Напрямами діяльності соціальної служби, яка здійснює патронаж сім'ї є:

- вивчення інфраструктури;
- виявлення сімей з дітьми, які потребують соціальної підтримки, допомоги і визначення заходів щодо її надання;
- надання соціальних послуг з урахуванням виявлених проблем (соціально-економічних, соціально-педагогічних, соціально-психологічних, соціально-правових, соціально-медичних, соціально-побутових) з подолання складної життєвої ситуації;
- профілактична робота з членами сім'ї щодо запобігання сімейного неблагополуччя та дитячої бездоглядності;

- ведення банку даних сімей, які перебувають в соціально-небезпечному становищі, неналежним чином виконують свої функції з виховання дітей;
- взаємодія з органами і установами системи профілактики, що здійснюють на даній території діяльність в інтересах сім'ї і дітей;
- встановлення взаємодії з підприємствами, установами, що функціонують на даній території.

Робота з сім'єю починається зі збору необхідної інформації: обстеження матеріальних та житлово-побутових умов сім'ї, спілкування з вчителями та дільничним лікарем, з родичами і сусідами. Це дає повну картину про спосіб життя сім'ї, в якій є неповнолітні діти, розкриває причини сімейного неблагополуччя. На підставі зібраних відомостей фахівцями установ розробляється реабілітаційна програма з надання комплексної соціальної допомоги конкретній сім'ї. Реалізація та коригування цієї програми знаходиться на постійному контролі.

Соціальний патронаж неповних сімей включає в себе постійний соціальний нагляд, спостереження, регулярні виїзди до клієнтів для надання їм різних видів допомоги фахівцями.

При цьому основною метою діяльності фахівців, які здійснюють соціальний патронаж, є комплексна допомога з подолання кризової ситуації та відновленню соціального статусу сім'ї. Існують численні проблеми неповних сімей і вони вимагають використання різних видів патронажу:

1. Соціально-економічний патронаж – це допомога у вирішенні матеріально-побутових проблем. Даний вид патронажу передбачає допомогу в отриманні різних соціальних виплат. Соціальні працівники надають консультативну допомогу, надаючи інформацію членам неповної сім'ї про те, які пільги їм гарантуються державою, яка допомога їм може бути надана в рамках даного виду патронажу. Так, їм повідомляють які довідки необхідно зібрати, де їх можна отримати, а також, куди в подальшому з ними звертатися.

2. Соціально-психологічний патронаж – допомога у вирішенні психологічних проблем неповної сім'ї та окремих її членів.

Включає наступні методи: психодіагностика; психокорекція; психотерапія; сімейне та індивідуальне психологічне консультування. Також можливе здійснення соціально-психологічного патронажу фахівцем спільно з психологом.

3. Соціально-педагогічний патронаж – виявлення труднощів в навчанні та вихованні дітей, допомога в усуненні їх причин. Включає такі методи як психолого-педагогічна діагностика і психолого-педагогічна корекція (спільно з соціальним педагогом); зовнішні форми роботи: дитячий театр, організація літнього відпочинку, допомога в оформленні документів для влаштування дітей у спеціалізовані навчальні заклади.

4. Медико-соціальний патронаж – допомога в отриманні медичних послуг. Для неповних сімей здійснюються такі форми роботи: медичні консультації, оформлення клопотань і направлень в установи охорони здоров'я.

5. Соціально-правовий патронаж – це юридичне консультування, оформлення документів, представництво інтересів сім'ї в суді. Включає також інформування про права та про можливості захисту своїх інтересів.

Таким чином, особливість соціального патронажу полягає в тому, що фахівець соціальної служби виступає посередником, сполучною ланкою між неповною сім'єю і суб'єктами соціальної допомоги.

Соціальний патронаж, як один із напрямів діяльності дільничної соціальної служби, не дивлячись на виникаючі труднощі і економічну кризу, дозволяє не залишати сім'ю без уваги, а в разі виникнення проблем – надавати допомогу і підтримку.

Соціальна діагностика передбачає збір інформації про клієнтів та умови їхньої життєдіяльності, визначення соціальних зв'язків, зумовлених умовами життя клієнтів з метою розробки програми соціальної допомоги.

Мета соціальної діагностики – встановлення достовірності інформації про стан об'єкта й оточуючого його середовища, а також вироблення рекомендацій для прийняття організаційних рішень, соціального проектування дій щодо надання соціальної допомоги.

Соціальна діагностика здійснюється на декількох рівнях: загально-соціальний (державний), регіональний (територіальний), локальний, індивідуальний. Соціальна діагностика досить складний й відповідальний вид діяльності, яка здійснюється за певними принципами: конфіденційності, наукової обґрунтованості, не завдання шкоди, об'єктивності, ефективності, верифікації соціальної інформації, системності, клієнтцентризму.

Систему методів соціальної діагностики умовно можна поділити на дві основні групи:

1. Методи діагностичного дослідження – анкетування, бесіда, спостереження, аналіз документів, біографічний метод, інтерв'ю, тестування, порівняльний аналіз, контент-аналіз.

2. Методи аналізу діагностичної інформації – класифікація, експертні методи, кореляція, ранжування.

При здійсненні соціальної діагностики варто враховувати: призначення технології, суб'єкт застосування, об'єкт застосування, місце реалізації, способи реалізації.

Соціальна профілактика (превенція) – це діяльність, спрямована на попередження появи та розвитку негативних соціальних явищ, соціальних проблем, а також проблем окремої особистості. Соціальна профілактика передбачає виявлення, усунення та нейтралізацію соціальних і психологічних чинників, що призводять до появи та загострення проблеми.

Предметом соціальної профілактики є:

- Соціально-економічні проблеми;
- Негативні соціальні явища (безробіття, злочинність, бездоглядність дітей, алкоголізм, наркоманія тощо);

- Соціальні хвороби (хвороби, що складають особливу соціальну небезпеку);
- Нездоровий спосіб життя, згубні звички;
- Деструктивні конфлікти;
- Особистісні проблеми, що мають широке розповсюдження й соціальні наслідки.

Ефективність соціальної профілактики залежить від глибокого аналізу чинників, що призводять до виникнення і загострення проблеми. Тому профілактика будь-якої проблеми повинна бути спрямована як на соціальне середовище, в якому вона виникає, так і на особистість, яка від цієї проблеми страждає.

Найпоширенішими формами соціальної профілактики є:

- Анімаційні (фестивалі, концерти, марафони, форуми, змагання, конкурси);
- Інформаційні (зібрання, прес-конференції, виставки, презентації);
- Навчальні (тренінги, лекції, бесіди, практикуми, заняття);
- Методичні (семінари, круглі столи);
- Дослідницькі (опитування, тестування, анкетування).

Соціальна корекція – діяльність соціального суб'єкта щодо виправлення тих особливостей психологічного, педагогічного й соціального плану, що не відповідають прийнятним у суспільстві моделям і стандартам.

Соціальна корекція виконує такі функції: відновлення, компенсування, стимулювання, виправлення.

Соціальна експертиза є дослідженням, що здійснюється спеціалістами і включає діагностику стану соціального об'єкта, встановлення достовірності інформації про нього й оточуюче середовище об'єкта, прогнозування його наступних змін і впливу на інші соціальні об'єкти.

Соціальна експертиза має такі елементи: суб'єкт, об'єкт, мета, завдання, функції, методи, моделі.

Соціальна реабілітація – це діяльність фахівців, спрямована на відновлення стану повноцінної життєдіяльності й соціального функціонування індивіду або соціальної групи, що постраждали від певної проблеми.

Види соціальної реабілітації: медична, соціально-середовищна, психологічна, педагогічна, професійно-трудова. Процес соціальної реабілітації спрямований на усунення проблем, що призвели до дезадаптації та подолання чинників, що заважають дитині (людині) поверненню до повноцінного життя.

Основні форми соціальної реабілітації:

1. Індивідуальна робота – сприяє прискоренню інтеграції в основних сферах життєдіяльності.
2. Реабілітаційні центри – спеціалізовані соціальні установи, що надають комплексну допомогу особистості в процесі її соціальної реабілітації.
3. Терапевтичні спільноти – діяльність яких спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних та побутових умов для реабілітації.

В житті кожної людини бувають такі критичні моменти, коли ускладнюються взаємовідносини з оточуючими, загострюються внутрішні протиріччя, стають нестерпними переживання стосовно свого становища, яке здається безвихідним. Допомогти в такий момент може консультація, яка здійснюється фахівцем.

Консультування – це такий вид соціальної роботи, в ході якої спеціаліст соціальної роботи допомагає клієнту вивчити і зрозуміти суть існуючої проблеми і запропонувати різноманітні варіанти для їх вирішення.

За формою розрізняють – групове та індивідуальне консультування, за змістом – конкретне і програмоване.

На основі менеджменту соціальної роботи можна виділити такі методи консультування: регламентування, нормування, інструктування, приклад, наслідування, заохочення, переконання, критика, інформування, перегляд і аналіз відео та аудіо записів, творчих робіт, ситуацій, написання сценарію вирішення проблеми.

Основні форми роботи з неповними сім'ями, які найчастіше використовують в практичній діяльності соціальні працівники (табл.2).

Таблиця 2.

Основні форми роботи з неповними сім'ями

<i>Класифікаційна ознака</i>	<i>Форми роботи</i>
За складом і кількістю учасників	-індивідуальні; -групові; -масові.
За тривалістю	-одноразові заходи (акції, свята); -постійно діючі (лекторії, клуби, обстеження, консультпункти);
За перспективою	-розраховані на близьку перспективу – до 2 тижнів (частково розв'язуються гострі проблеми, привертається увага до них); -розраховані на середню перспективу – до 2 місяців (розв'язуються певні функціональні проблеми сім'ї і усуваються наслідки); -розраховані на віддалену перспективу – від 2 місяців і більше (розв'язуються комплексні проблеми сім'ї, усуваються причини і наслідки);
За місцем проведення	-стаціонарні; -виїзні; -пересувні; -циклічні.

За ступенем самостійності учасників	-групи самодопомоги, взаємодопомоги сім'ям;
За рівнем творчості	-інформаційні (спрямовані на засвоєння інформації); -репродуктивні (лекторії, семінари, диспути); -тренувальні – тренінги, практикуми тощо. -творчі;
За видом діяльності	-ігрові; -комунікативні; -трудова; -навчальні.
За умовами здійснення	-естрені; -звичайні;
За характером спілкування	-безпосередні (усні); -опосередковані (письмові, за допомогою технічних засобів);
За метою	-спрямовані на збір та аналіз інформації; -участь у формуванні сімейної політики і завдань соціальної роботи; -участь у реалізації сімейної політики і проведення соціального супроводу з сім'єю; -профілактика неблагополуччя та його рецидивів; -узагальнення результатів; -контроль за якістю роботи;
За складністю побудови	-прості (використовуються методи: бесіда, диспут, вікторина, зустріч, попередження); -складні (свято, творча гра, ярмарок тощо); -комплексні (тематичний день), тиждень, місячник, фестиваль);

Сучасні форми і методи соціальної роботи з неповними сім'ями:

карта соціальних контактів, мережева зустріч, сімейна групова нарада, медіація.

1. Складання карти соціальних контактів – дає змогу впорядкувати й досягнути соціальним працівником інформацію про соціальне оточення дитини/сім'ї. Сектори мережевої карти: сім'я, родичі, друзі, сусіди, робота, школа, дошкільний заклад.

Мережева карта допомагає побачити теперішнє й майбутнє, відповісти на запитання: «Що хоче зробити клієнт? Як це зробити? Як соціальний працівник може підтримати чи допомогти досягнути змін?». Саме мережева карта є хорошим інструментом моніторингу стану особи.

2. Мережева зустріч – залучення сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, до розв'язання проблеми спільно з фахівцями соціальної сфери. Звернення до найближчого оточення (друзів, родичів, сусідів, учителів тощо) у складній ситуації має стати природною реакцією сім'ї, яка хоче подолати життєві негаразди.

3. Сімейна групова нарада – збори членів розширеної сім'ї та її оточення з метою ухвалення рішення щодо шляхів виходу сім'ї зі складних життєвих обставин. Сімейна групова нарада проводиться, коли є загроза повноцінному розвитку та вихованню дитини, коли дитина проявляє девіантну поведінку, сім'я виявила неспроможність самостійно вирішити проблему, перебуває у кризовому стані. Сімейна групова нарада проводиться з ініціативи спеціаліста ЦСССДМ або іншого фахівця соціальної сфери.

4. Медіація – добровільне конфіденційне порозуміння у присутності неупередженого незалежного медіатора шляхом досягнення угоди (примирення) щодо усунення негараздів (у сім'ї, між сім'єю та громадою, сім'єю та її родичами). Зустріч відбувається за добровільної згоди всіх сторін і тільки тоді, коли сім'я визнає необхідність такої зустрічі.

Також соціальному працівникові під час роботи з батьками з неповних сімей необхідно використовувати такі напрями роботи, а саме: формування

позитивного мислення, профілактика помилок у родинному вихованні та сімейних конфліктів, корекція батьківсько-дитячих стосунків, допомога в організації спілкування на відстані, організація груп взаємопідтримки.

Основними шляхами вдосконалення соціальної роботи з неповними сім'ями є:

1. Створення гарантованого мінімуму державної підтримки усіх неповних сімей з дітьми; надання ширших можливостей для зайнятості жінок; матеріальна підтримка одного з батьків при народженні дитини; створення для одиноких матерів (батьків) робочих місць з гнучким графіком; надання малозабезпеченим неповним сім'ям пільг для утримання дітей в дошкільних закладах, отримання кредитів на спорудження житла; проведення з цією категорією сімей різнобічної і кваліфікованої соціальної роботи; залучення до цієї справи кращих сил громадськості;

2. Вдосконалення взаємодії соціального працівника з державними структурами, відомствами та організаціями, стосовно їх спільного впливу на неповну сім'ю, з метою зміни умов її функціонування, що передбачає забезпечення державної підтримки неповних сімей; розробку програм, які підвищують доступність соціальних послуг для неповних сімей;

3. Оптимізація соціальної роботи з даною категорією сімей, яка передбачає розробку конкретної програми взаємодії соціального працівника з неповною сім'єю; розробку спеціальних методик для детального вивчення проблем неповних сімей; створення інформаційної бази для профілактично – попереджувальної діяльності соціального працівника з неповною сім'єю: для зміни соціально – культурних умов життя сім'ї, попередження конфліктних ситуацій, попередження розвитку різноманітних соціальних порушень; організацію та проведення тренінгу налагодження соціальної взаємодії для членів неповної сім'ї; забезпечення залучення членів неповних сімей до участі у громадському і культурному житті суспільства.

4. Підготовка професійних кадрів, які б здійснювали соціальну роботу з неповними сім'ями.

Отже, соціальна робота з неповною сім'єю спрямована на те, щоб забезпечити високий рівень самодостатності сім'ї щодо отримання соціальних послуг та належний рівень соціальної взаємодії. Зміст соціальної роботи з неповними сім'ями полягає в тому, що соціальний працівник повинен надавати інформацію, якою повинна володіти сім'я, збирати, систематизувати інформацію про ці види сімей, представляти інтереси сім'ї у установах, надавати допомогу у працевлаштуванні, навчанні і т.д., сприяти пошукам ресурсів для реалізації потреб сім'ї, проводити роботу з сім'ями стосовно профілактики та подолання соціальних, психологічно – педагогічних проблем, забезпечувати дотримання прав та свобод сім'ї, виконання взаємних обов'язків, виходу з конфліктних станів, кризових ситуацій; впливати на осіб з девіантною поведінкою, виконувати всі функції, як фахівця, що стосуються звичайних сімей, шукати індивідуальний підхід до роботи з неповними сім'ями та ін.

Висновки до розділу II

Дослідивши і проаналізувавши роботу соціального працівника з неповними сім'ями Комунальної установи «Центр надання соціальних послуг» Олександрівської селищної ради можна зробити такі висновки:

- соціальний працівник використовує різні форми і методи роботи з неповними сім'ями;
- своєчасно реагує на всі негативні прояви у житті неповних сімей;
- вирішує їх проблеми шляхом надання допомоги і підтримки;
- особливу увагу приділяє вихованню і розвитку дітей з неповних сімей;
- підключає усі свої професійні та особистісні можливості прагнучи допомогти клієнтам.

Українські вчені класифікують методи соціальної роботи за такими ознаками:

- за напрямками і формами діяльності (організаційні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-економічні та ін.);

- за об'єктами соціальної роботи (індивідуальні, групові, в громаді);

- за суб'єктами соціальної роботи (методи, які застосовують окремі фахівці, колектив соціальної служби, орган управління соціальною роботою).

Сучасні форми і методи соціальної роботи з неповними сім'ями: карта соціальних контактів, мережева зустріч, сімейна групова нарада, медіація.

Основними шляхами вдосконалення соціальної роботи з неповними сім'ями є: підготовка професійних кадрів, які б здійснювали соціальну роботу з неповними сім'ями; створення гарантованого мінімуму державної підтримки усіх неповних сімей з дітьми; розробка спеціальних методик для детального вивчення проблем неповних сімей; вдосконалення взаємодії соціального працівника з державними структурами, відомствами та організаціями, стосовно їх спільного впливу на неповну сім'ю; забезпечення залучення членів неповних сімей до участі у громадському і культурному житті суспільства.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і стали підставою для таких висновків:

1. На основі аналізу джерел вивчено особливості дітей з неповних сімей як об'єктів соціальної роботи. Так, «неповна сім'я» - це сім'я з порушеними шлюбними відносинами та певними функціями; сім'я, в якій діти проживають з одним із батьків. Виділяють наступні типи неповних сімей: сім'я, що утворилася в результаті розлучення батьків; сім'я, що утворилася внаслідок позашлюбних народжень дітей; неповна сім'я через смерть одного із батьків; дистантна сім'я; монобатьківська сім'я.

Також, здійснено аналіз причин виникнення таких категорій дітей. Зокрема, розлучення є однією з причин утворення неповних сімей. Розлучення є припиненням існування сім'ї, яке може бути як кризою, так і шляхом виходу з неї. Розлучення батьків впливає на соціальну адаптацію дітей, пізніше у житті вони вдвічі частіше стикаються з життєвими проблемами, звертаються до психотерапевту, мають проблеми у стосунках з батьками. Для дітей розлучення є характерним підвищенням рівня тривожності.

2. У ході дослідження проаналізовано соціальні проблеми неповних сімей. Встановлено, що проблеми неповних сімей умовно можна розділити на психолого-педагогічні і соціально-економічні.

Ознаками психолого-педагогічного неблагополуччя неповної сім'ї є: несприятливий психологічний клімат; вади однобічного виховання; низький рівень компетентності батьків; шкільна дезадаптація.

До причин соціально-економічного неблагополуччя можна віднести: відсутність аліментів; малий розмір соціальних виплат, що не відповідає нормам прожиткового мінімуму; недоступність приробітку (цю можливість надають мегаполіси); відсутність фаху, що штовхає на пошуки

некваліфікованої малооплачуваної праці; безробіття; хвороба матері або батька, що робить їх постійно або тимчасово непрацездатними.

3. На основі здійсненого аналізу дано характеристику форм і методів роботи соціального працівника з неповними сім'ями. З'ясовано, що методи соціальної роботи поділяються на класичні та інноваційні.

«Класичні» методи – індивідуальна підтримка; групова робота; робота в громаді. «Новітні» методи – індивідуальна терапія; сімейна терапія; групова терапія; супервізія; планування; консультування; супровід практики; розвиток організації, менеджмент.

Виділяють науково-дослідницькі методи (інтерв'ю, соціологічне опитування, експертна оцінка, експертний прогноз, біографічний метод тощо); перетворювальні методи (вулична соціальна робота, кризове втручання, соціально-психологічний тренінг тощо).

Сучасні форми і методи соціальної роботи з неповними сім'ями: карта соціальних контактів, мережева зустріч, сімейна групова нарада, медіація. Система соціального захисту неповних сімей в Україні складається з наступних напрямів: соціальне страхування; соціальна допомога; соціальний супровід, надання соціальних послуг.

Визначено, що основні фактори, які впливають на виховання дітей з неповної сім'ї є:

- підтримання тісних взаємних батьків, які проживають окремо, та з іншими членами родини;
- підтримання зв'язку між батьками для позитивного впливу на дитину;
- домовленість батьків про розв'язання проблеми, яка виникла раптово і вносить зміни у їх спілкування з дитиною.

4. Проведено дослідно-експериментальну роботу з вивчення ефективності реалізації соціальної програми допомоги дітям з неповних сімей. У ході експерименту з'ясовано, що основними шляхами вдосконалення соціальної роботи з неповними сім'ями є: підготовка професійних кадрів, які б здійснювали соціальну роботу з неповними

сім'ями; створення гарантованого мінімуму державної підтримки усіх неповних сімей з дітьми; розробка спеціальних методик для детального вивчення проблем неповних сімей; вдосконалення взаємодії соціального працівника з державними структурами, відомствами та організаціями, стосовно їх спільного впливу на неповну сім'ю; забезпечення залучення членів неповних сімей до участі у громадському і культурному житті суспільства. В Україні розроблено ряд законодавчих і нормативно-правових актів, які є основою для соціальної роботи з неповними сім'ями. Від виконання завдань, поставлених нормативними документами залежить рівень життєдіяльності конкретної неповної сім'ї, а відтак – благополуччя значної частини нашого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріїв В. В. Соціальний захист неповних сімей: деякі аспекти / В.В. Андріїв // Сучасна українська сім'я: гендерні проблеми та шляхи їх подолання. Матеріали обласної науково-практичної конференції [Голова редколегії І.В.Дорожкіна] – Чернігів, 2009. – С. 76 – 80.
2. Бичук І.О., Сокол М.В. Б - 67 Соціальна робота з сім'єю: методичні рекомендації з дисципліни/ І.О.Бичук., М.В. Сокол. – Луцьк : Вежа-Друк , 2017. – 40 с.
3. Білозор Т. В. Особливості соціальної роботи з неповними сім'ями, які виховують дітей дошкільного і молодшого шкільного віку / Т. В. Білозор, І. Е. Артеменко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. - 2016. - № 3
4. Бурлака О.С. Особливості соціального захисту багатодітних та неповних сімей Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць. Випуск 2. Ч. 1. – К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2016. – 252 с.
5. Вайнола Р.Х., Пінчук І.М., Толстоухова С.В. Соціальна робота з підлітками і молоддю: Інформац.-аналітичний звіт за 2000 рік / За заг. ред. С.В.Толстоухової. - К.:УДЦССМ,2001. - 146 с.
6. Водолазкий В. Соціальний супровід неблагополучних сімей // Вісник національного університету оборони України 5(24). – 2011.
7. Васильченко О.А. Організація соціального захисту неповної сім'ї: теоретичний і практичний аспекти / О.А. Васильченко // Грані. – 2013. – № 11. – С. 74-79.
- 8.Ганзина А. В. (2020) Педагогічний аспект соціальної роботи з неповною сім'єю. In: Міжнародна молодіжна науково-практична конференція «Вектори психології-2020», 24.04.2020, Харків.
9. Ганна Венгер Феномен дистантної сім'ї. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. №2. 2013. С. 196.

10. Грабовенко Н.В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Методи соціальної роботи» (для бакалаврів). – К. : МАУП, 2018. – 48 с.
11. Гурко Т.М. Програма соціальної роботи з неповними сім'ями. – М.: Центр загальнолюдських цінностей, 1992.
12. Докторович М.О. Соціально-педагогічна робота з дітьми з неповних сімей: навч.-метод. посібник для студ. ВНЗ. Київ: Ленвіт, 2010. 152с.
13. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
14. Журавель Т.В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності / Т. В. Журавель // Соціальна педагогіка : навч. посібник / За заг. ред. О. В. Безпалько; Авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, Т. Г. Веретенко та ін. : – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.; С. 85–101
15. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 // Офіційний вісник України. - 2003. - № 29. - С. 52-60.
16. Зберегти сім'ю. Соціальна робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах/Автори - упорядники: Мороз О.М., Постолук Г.І., Семигіна Т.В., Шипіленко О.С. – К.: ЕКМО, 2008, - 160с.
17. «Інформація і право» Інформаційно- довідниковий бюлетень Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді. Держсоцслужба. 2007р.
18. Костева Т. Б. Практичний досвід здійснення соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. Наукова праця. Педагогіка. Випуск 279. Том 291. – 2017.
19. Костив В .И . Внебрачная семья.Неполная семья. Осиротевшая семья. Семейное воспитание:краткий словарь. Москва: Политздат, 206с.
20. Краснощок Ю. О. Соціальний патронаж як один із напрямків роботи з неповною сім'єю Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» / [ред. кол. : Безлюдний О. І. та ін.]. Умань : ВІЗАВІ, 2019. – 167 с.

21. Максимович О.Д. Особливості виховання дітей з розлучених сімей: Навчально-методичний посібник / О. Максимович, В. Постовий. – К.: ДЦССМ, 2004. – 140 с.
22. Мигович І.І. Соціальна робота з неповною сім'єю// Наук.вісник УжДУ. Серія Педагогіка і соціальна робота.-Ужгород, 2000.-«35.
23. Мигович І. І. Соціальна робота: вступ до спеціальності / І. І. Мигович. – Ужгород, 1997. – 145 с.
24. Науково-практичний семінар “Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сем. : [http:// www.gazetareporter.if.ua](http://www.gazetareporter.if.ua).
25. Повалій Л. В. Специфіка виховання сучасних підлітків у неповній сім'ї. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Кн. 1. К., 2005. С. 287-291
26. Положення Комунальної Установи «Центр надання соціальних послуг» Олександрівської селищної ради Миколаївської області (Нова редакція). 2020р.
27. Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних та неповних сімей від 30.12.2000 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_2c/pg_isgnwc.htm
28. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 48. Ст. 409.
29. Рудкевич Н.І. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-методичний посібник / Н. І. Рудкевич. – Львів: Растр-7, 2021. – 324 с.
30. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
31. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

32. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – К. : 2000. – 256 с.
33. Соціальна робота: Хрестоматія – К. ДЦССМ, 2001- 396с. // Соціальна робота. Книга 3.
34. Соціальна робота: навчальний посібник // Соціальна робота. Книга II. – К.: ДЦССМ, 2002 – 440с.
35. Соціальна робота в Україні: теорія та практика. Посібник для підвищення кваліфікації працівників соціальних служб для молоді./ За заг.ред.доц. А.Я. Ходорчук. Київ, 2003. 272с.
36. Соціальна робота з дітьми та молоддю: проблеми, пошуки, перспективи / за заг. ред. І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – К. : УДЦССМ, 2000 р. – Вип. 1. – 276 с.
37. Стралківська М.О. Становище української сім'ї: неповна сім'я, розлучена і виживання: стаття/ Всеукраїнська християнська газета «Слово про слово» - 2021. - № 2
38. Титаренко І. О. Соціальна робота з сім'ями в сучасній Україні: [Електронний ресурс] / Титаренко І. О., Черевко Н. А. // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2011. – №1
39. Тюття Л. І., Іванова Т. І. Соціальна робота: теорія і практика. – К. : Знання, 2008. – 576 с.
40. Чубук Р. В. Прикладні аспекти соціальної роботи з неповними сім'ями. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка. 2017. №142. С.204-207.
41. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи : навч. посіб. / В.М. Шахрай. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

АКТ

обстеження матеріально-побутових умов сім'ї

Комісія у складі:

Соціального працівника – Копієвської Наталії Володимирівни

Класного керівника – Турнецької Наталії Валентинівни

Медичної сестри – Титаренко Лілії Михайлівни

Відвідали по місцю проживання сім'ю Смири Ірини Миколаївни

Яка проживає за адресою – с. Воронівка вул.. Жовтнева 85

З метою обстеження: а) матеріально – побутові умови проживання;

б) умови життя та виховання дітей.

Встановлено:

1. Склад родини:

мати – Смира Ірина Миколаївна

діти – Смира Єлизавета Леонідівна (10 років) навчається в 4 класі;

Смира Поліна Леонідівна (8 років) навчається в 2 класі;

2. Будинок складається з 3 кімнат: кухня, спальня і прихожа.

3. Санітарно-побутові умови – на час відвідування в будинку було брудно, дитячі речі розкидані по кімнатах, запаси продуктів харчування відсутні, діти мали неохайний вигляд, мати - Ірина Миколаївна була у стані легкого сп'яніння, у дітей відсутні куточки для навчання (уроки виконують за обіднім столом), на час відвідування діти жодного разу не вийшли на онлайн – уроки (відсутній інтернет).

4. Відношення батьків до виконання батьківських обов'язків:

Вихованням і навчанням дітей мати займається періодично (після відвідування класного керівника або соціального працівника).

Характер виконання батьківських обов'язків: невиконання матір'ю обов'язків по забезпеченню дітей; відсутність контролю за навчанням дівчаток;

5. Комісія вважає доцільним З метою попередження вилучення дітей із сім'ї та зважаючи на те, що сім'я є проблемною, але не кризовою, взяти сім'ю Смири Ірини Миколаївни під соціальний супровід.

Додаток Б

УГОДА

I. Сторонами за угодою є:

Сім'я - Смира Ірина Миколаївна, яка проживає по вул.. Жовтневій 85
Соціальний працівник – Копієвська Наталія Володимирівна

II. Мета угоди

- а) попередження вилучення дітей із сім'ї;
- б) покращення умов проживання;

III. Опис ситуації та потреб сім'ї

Сім'я проживає у приватному будинку. В сім'ї виховується двоє дітей – Єлизавета (10 років) та Поліна (8 років). Дітей виховує одинока мама. Основними проблемами є ведення матір'ю аморального способу життя (вживання алкоголю), погані житлові умови, недостатнє матеріальне становище, ухиляння матері від виконання батьківських обов'язків по вихованню та утриманню неповнолітніх дітей. Через халатність Ірини Миколаївни не було своєчасно оформлено документи для виплат, передбачених державою.

VI. Обов'язки сторін:

Сім'я зобов'язується:

1. Забезпечити дітям дистанційний режим навчання
2. Провести косметичний ремонт у житлі.
3. Підтримувати чистоту і порядок у будинку.
4. Не вживати алкогольні напої.
5. Вчасно оформляти документи та виплати.
6. Заготовити дрова для опалення житла.

Соціальний працівник зобов'язується:

1. Представляти інтереси сім'ї в організаціях, службах і т. д.
2. Допомогати в оформленні документів та виплат, передбачених державою.
3. Надавати при можливості та за потребою матеріальну допомогу.
4. Надавати консультативну та психологічну допомогу.
5. Залучити найближчих родичів для покращення житлових умов.

V. У разі невиконання зобов'язань:

- Сім'я повідомлена про можливість вилучення дітей;
- Сім'я повідомлена про припинення соціального супроводу;

VI. Умови перегляду угоди:

1. Закінчення терміну;
2. Зміна обставин у сім'ї;

VII. Розірвання та припинення угоди:

3. Порушення умов дії угоди;
4. За бажанням Сторін;
5. Невиконання Сторонами взятих зобов'язань;

VIII. Термін дії угоди:

6. Три місяці (з 01 липня 2022р. по 01 жовтня 2022р.)

Додаток В

КАРТКА ОЦІНЮВАННЯ ПОТРЕБ КЛІЄНТА

1. Відомості про клієнта:

Прізвище, ім'я, по батькові – Зеленюк Олександр Юрійович

Дата народження – 17 вересня 2010 року

Місце проживання – с. Воронівка вул.Першотравнева 39

2. Соціальний статус – дитина – інвалід (порушення опорно – рухового апарату) ;

3. Матеріальний стан – щомісячна державна соціальна допомога інвалідам;

4. Трудова діяльність – недієздатний;

5. Сім'я та оточення – неповна;

Мати – Зеленюк Антоніна Григорівна – домогосподарка;

Брат – Зеленюк Сергій Юрійович (2006 р.н.)

У сім'ї є дідусь і бабуся, які проживають окремо, але надають посильну допомогу і підтримку. Сім'я має позитивні стосунки з родичами.

6. Догляд – опікун Зеленюк Антоніна Григорівна (мати). Дитина захищена від насильства. У сім'ї панує доброта, взаємоповага і взаємодопомога.

7. Житлові умови – Сім'я проживає в приватному будинку. Стан помешкання задовільний. Дитина має свою кімнату, де створені всі умови для навчання та відпочинку.

8. Соціальне функціонування – дитина з особливими потребами; обмежені функціональні можливості, які негативно впливають на комунікацію;

9. Здоров'я – Неможливість пересуватися без сторонньої допомоги;

10. Послуги, які отримує клієнт:

1. Реабілітаційні послуги;

2. Пільгове надання послуг із соціально-побутового і медичного обслуговування;

11. Висновок, щодо потреб клієнта: Надання послуги забезпечення технічними засобами (засобами пересування) за наявності необхідних документів та відповідного медичного висновку.